

Boekbesprekingen

KLACHTEN IN AMSTERDAM

R.M. van Daalen, *Klaagbrieven en gemeentelijk ingrijpen. Amsterdam 1865-1920*. Amsterdam: Publi-
katiereeks Sociologisch Instituut, 1987 (ISBN
90 70473 13 5)

Een dissertatie over de gestage motregen van klachten, die op 'de gemeente' neerdaalt. Is dat niet een poging het onverzoenlijke te verzoenen: de wat zwaarlijvige systematiek van de sociologie versus het vedergewicht van het gezeur over alledaagse dingen.

Gezegd kan echter worden, dat het de auteur gelukt is een goed leesbare, weinig pretentieuze studie te schrijven, waarin aannemelijk wordt gemaakt dat deze categorie bronnen iets zegt over de veranderingen in de manier waarop stedelingen rond de eeuwwisseling met elkaar omgingen.

Het basismateriaal bestond uit brieven van Amsterdammers, die een misstand signaleerden en op ingrijpen aandrongen. Deze brieven kwamen uit de archieven van Publieke Werken (periode: 1866-1920), de Gezondheidscommissie (1901-1908) en de Gemeentetram (rond 1910). Deze selectie (die in hoge mate afhankelijk was van het toeval, namelijk of een dienst de brieven al dan niet bewaarde), blijkt het toch mogelijk te maken iets te zeggen over drie cruciale terreinen: wonen, gezondheid en sociaal verkeer.

De bevolkingsdichtheid in de oude stad nam toe van 250 mensen per hectare in 1810 tot 335 in 1900. Enerzijds bracht dit de Amsterdammers in de meest letterlijke zin dichter bij elkaar, anderzijds ging dit gepaard met het afnemen van fysieke contacten. Men trok zich meer terug in de woning (gekoppeld aan moderne gezinsidealen), de wijken werden homogener van sociale samenstelling, 'de straat' werd een domein van de strijd tussen ongebondenheid en fatsoen (in zoveel jongensboeken gesymboliseerd in de verhouding tussen politie en straatjongens). En over allen daalde het net van bureaucratischer verhoudingen: onpersoonlijke voorzieningen en regelingen.

Onderlinge afhankelijkheid van burgers bleek zeker op het terrein van de hygiëne: de viezigheid van de een kon de begrafenispolis van de ander zijn. Dit betekende ook een rijke voedingsbodem voor sociale vooroordelen, zeker als zindelijkheid en zedelijkheid als een tautologie werden opgevat. Interessant is, dat uit de brieven blijkt dat maatschappelijke problemen (zoals slechte huisvesting of gebrekkelijke sanitaire voorzieningen) veelal werden gezien als resultaten van wangedrag van medeburgers. Daarom werd ook niet zozeer het tekortschieten van de overheid aangeklaagd, als wel een naïef geloof beleden in gebods- en verbodsbepalingen.

De mooiste bron bleken tenslotte de brieven aan de tram te zijn. Opmerkelijk is overigens, hoe dit bedrijf al gebruik maakte van een min of meer geformaliseerde klachtenprocedure (inclusief voorbedrukte formulieren). Stedelingen moesten echt leren met elkaar om te gaan (met de conducteur als grote middelaar tussen de verschillende sociale lagen), alsook met de moderne tijd als zodanig: mensen hebben moeten leren, dat de tram niet zo onveilig was als velen vreesden, mits enige behendigheid bij in- en uitstappen verworven was.

De briefschrijvers (voor zover daar achter te komen viel) bleken vooral afkomstig uit de 'brede middengroepen': mensen die zeer gevoelig waren voor statusverschillen en er dan ook een zeer gedifferentieerd stratificatiemodel op na hielden. Hun klachten worden door de auteur in sterke mate toegeschreven aan statusangst. De vraag blijft, of daar niet minstens naast gezet moet worden dat voor het grootste deel van de onderzoeksperiode min of meer reguliere politieke kanalen en mechanismen ontbraken om verandering aan te brengen in ongewenst geachte situaties. Het optreden van Radicals en Sociaal-Democraten in de gemeenteraad, meer in het algemeen het opkomen van de zogenaamde 'gemeentepolitiek', waarin zoveel werd uitgevoerd wat de briefschrijvers ter harte ging, wordt helaas niet behandeld.

Daarnaast kan overwogen worden, dat er in de steden wellicht nog een traditie aanwezig was van 'civic virtue': het algemeen belang was niet altijd en geheel een dekmantel voor eigen taai ongerief. De opmerking in de conclusie, dat de klagers in feite de overheid verzochten medestedelingen het burgerschap te leren, zou in die zin nader uitgewerkt kunnen worden.

Een laatste kritische noot betreft de periodisering. Anne-

melijk wordt gemaakt dat de klaagbrieven de snelle veranderingen van Amsterdam in de tweede helft van de negentiende eeuw reflecteren. Maar Amsterdam houdt in 1920 niet op met veranderen, terwijl ook de klagers de pen niet neerleggen. Is het karakter van het geklaag veranderd, zijn Amsterdammers in de leerschool van het samenleven volleerd geraakt, hebben de middenklassen hun statusangst voor andere bekommernissen ingeruild? Zo aannemelijk als het begin is van de gekozen onderzoeksperiode, zo abrupt is het einde daarvan.

Daarmee overigens stimuleert deze dissertatie verder onderzoek naar een bron, die naar hier overtuigend gebleken is, onvermoede kwaliteiten heeft.

Piet de Rooy

JEUGD IN NEDERLAND

Paul Kapteyn, *In de speeltuin Nederland*. Amsterdam: De Arbeiderspers, 1985; 190 pags.

Door gecompriëerde, goed geschreven observaties van het samen jong zijn in drie verschillende milieus krijgt men in dit boek een rondleiding door het vaderlandse jeugddomein. Om een belangrijke sector van en voor de lagere sociale standen te beschrijven koos de auteur voor een vergelijking tussen de gang van zaken binnen de "ambachtsschool" van vroeger en de LTS van nu. Een soortgelijk historisch contrast wordt aangehouden jegens een jeugdgevangenis alias tucht-school. Voor de veranderingen binnen de hogere maatschappelijke echelons wordt het studentenleven van weleer vergeleken met de scene van het latere protestgrage studentendom. De LTS-jeugd is lastiger dan die van wijlen de ambachtsschool maar ze beschikt over voldoende zin voor speelsheid en humor om niet al te moeilijk te worden. In de rebelse sector van de studentenbevolking doet een soortgelijke relativering en ironisering opgeld. Naar goede kunsthistorische traditie wordt de meest dramatische voorstelling aangetroffen op het middenpaneel van het drieluik. Van het eens "totaal" genoemde karakter van de jeugdgevangenis is niet veel meer over. Het jeugdige "geboefte" heeft aan het langste eind getrokken, functionarissen en autoriteiten lijken op een onderliggende partij en hebben hun pedagogische intenties zo ongeveer tot het nulpunt zien slinken. Wij krijgen het beeld van een nauwelijks te verhullen melange van grimmigheid, radeloosheid en berusting. Met hun geinigheid in de onderlinge relaties

en hun zelfspot jegens de eigen bedoening flankeren de beide andere weinig verontrustende categorieën dit dramatische middenstuk.

"Waar zijn we nu met jeugdagressie aan toe?" is de onderliggende vraag die samenhang in het boek brengt. Het geheel levert een aardig voorbeeld van interpretatieve of etnografische sociologiebeoefening. Aan de intenties van de jongeren zelf en aan hun omgangsstijl met zowel leeftijdgenoten als autoriteiten is op genuanceerde en prudente wijze recht gedaan. De geijkte "macro"-prietpraat over prestatiemaatschappij, consumptiementaliteit, cultuurindustrie, klasseverhoudingen, post-materialisme enz. enz. is op een weldadige wijze afwezig en stoort noch belemmert de indringendheid van de observaties. Kapteyn slaagt er daardoor in de vertekenende voorbarigheid van een drenzerig klasseudogmatisme te tonen. Behoedzaam probeert hij in zijn situatieontledingen toch een bescheiden macro-optiek te ontwikkelen via begrippen als netwerk, sociale controle en verinnerlijking, die een leidraad vormen in de beschrijving en interpretatie. Mede door deze aanpak wint het drieluik aan overtuigingskracht en blijven de bedoelingen van de auteur de aandachtige lezer bij.

Hierdoor blijkt echter ook de minder sterke kant van deze benadering. Wat moeten we ons bij voorbeeld voorstellen bij een krimpend of verruimend maatschappelijk netwerk? Zonder nadere precisering, dat wil zeggen in de eerste plaats begrenzing, blijft ook sociale controle een vaag begrip; onbeperkt toepasbaar op alle tussenmenselijke betrekkingen. Met de constatering dat er sprake is van een meer of minder ruim netwerk, een tendens van veel naar weinig sociale controle, van geringe naar omvangrijke verinnerlijking komt de auteur angstig dicht in de buurt van een schrale mechanistische argumentatie, namelijk: kon men van deze "substanties" hier en daar wat meer in de samenleving terug pompen, dan waren diverse euvelen verholpen. Anders zit er niets anders op dan met zulke manco's te leren leven.

Het is jammer dat Kapteyn zich aan het einde van zijn trilogie niet met cultuursociologische inzichten heeft ingelaten en dat hij daardoor de vraag naar mogelijk inhoudelijke veranderingen in de invulling van dergelijke schema's uit de weg gaat. Wat wordt tegenwoordig bij voorbeeld nu wel en wat niet als sociale controle ervaren? Wat wordt daarbij al of niet als acceptabel aanvaard? Welke netwerken hebben nu prioriteit als eventuele substituten van vroegere? Met

een paar stimulerende suggesties in deze richting zou de speeltuin-beschrijving een beter verdiende afronding hebben verkregen dan de ietwat schriële terugblik waarmee de auteur nu het eigen werk overziet. Illustratief hiervoor is de geraadpleegde literatuur. Verwijzingen naar cultuursociologische lectuur over (een van) deze drie sectoren van het samen jong zijn in het algemeen ontbreken vrijwel geheel. Toch wordt de aandachtige lezer soms geconfronteerd met schimmen en echo's van Schelsky, Riesman, Kenniston, Gillis, het C.C.C.S. en dergelijke. Wat Kapteyn te berde weet te brengen rechtvaardigt de verwachting van een interessante inbreng bij het theoretiseren over de jeugd van nu. Ondanks het ontbreken van een confrontatie tussen zijn denkbeelden en die van genoemde auteurs is het boek door het hoge niveau van de beschrijvingen toch ongetwijfeld een waardevolle bijdrage aan het actuele jeugdbeeld.

J.S. van Hessen

OUD IN NEDERLAND

Dr. C.W. Aakster (red.), *"Oud". Beeld van ouderen en ouderenzorg.* Wolters-Noordhoff, Groningen; 274 pags.

Het eerste dat mij opviel bij het zien van dit boek was de titel. Die is, dacht ik direct, al eens gebruikt. En ja hoor, enig zoeken in mijn boekenkast bracht het tevoorschijn. "Oud" door Esther Vilar, oorspronkelijke titel "Alt", vertaling Ingrid Stork; uitgave De Centaur (Omegaboek), Amsterdam. Toch een beetje onzorgvuldig van de uitgever, want dat boek is van 1980.

Overigens is er geen groter tegenstelling denkbaar dan tussen die twee boeken, die - zou je zo zeggen - toch over het zelfde onderwerp gaan. Het boek van Esther Vilar is een woedende kreet: een heel persoonlijke kreet van een eenling. Daarmee vergeleken is het boek van Aakster c.s. meer een koortje, waarin velen meezingen. En in tegenstelling tot Vilar een keurig, beschaafd, vriendelijk koortje, een koortje voor een kinderpartij of - meer toepasselijk - voor een avondje in het bejaardenhuis.

Nu is Esther Vilar al bekend als het *enfant terrible* van de vrouwenbeweging en haar kreten zijn niet altijd even subtiel. Maar toch ook wel eens raak. Een paar citaten:

"Hoe geduldig praten jullie met ons. Je merkt nauwelijks dat jullie het gevoel hebt zich met debielen in te laten".

"O ja, het is best verheffend een bejaarde te helpen bij het oversteken van een drukke straat. Maar vertel eens: is dat allemaal nodig? Het is toch jullie verkeer dat ons zo levensgevaarlijk voorbij suist. Rij langzaam dan hebben we jullie hulp niet nodig".

Het boek van Aakster gebruikt zulke taal niet. Het is informatief, welwillend, sussend zelfs: we zullen niet allemaal dement worden! Het richt zich in hoofdzaak niet tot de ouderen zelf maar tot degenen die aan ouderen hulp en zorg moeten verlenen, het wil vooral niet betuttelend zijn en het toont hier en daar zelfs waardering voor wat ouderen zelf bedenken en tot stand hopen te brengen. Zo zijn er artikeltjes over groepswonen, over flexibele pensionering en over de Ouderenbonden. Geschreven, warempel door vertegenwoordigers van de ouderen zelf. Maar de echte problemen van de ouderen komen niet of nauwelijks ter sprake. Met één uitzondering: een goed artikel van M.A.W. van Boxmeer over "Nieuwe armoede?". Ik had het graag wat uitvoeriger gedocumenteerd gezien. Maar voor de rest: niets over de gedwongen ledigheid van mensen, die uitgestoten zijn uit het arbeidsproces, niets over de discriminatie, die ouderen ondervinden doordat er met hen volstrekt geen rekening gehouden wordt. Niet in de woningbouw of bij de bouw van openbare instellingen, niet in het openbaar vervoer, niet bij het ontwerpen van drukwerk of van huishoudelijke gebruiksvoorwerpen. Er worden ook geen oplossingen voor de reële problemen van ouderen aangedragen. Het woord emancipatie komt vier maal in de index voor, maar op geen van die vier plaatsen wordt er inhoud gegeven aan dat begrip. Meer dan de helft van het boek wordt gevuld met medische verhalen en stukken over de zorg- en hulpverlening. Al die onderwerpen, waar Esther Vilar de vloer mee aanveegt.

Dat boek zal zijn weg wel vinden. Het is bestemd voor leerlingen van HBO-scholen, de toekomstige zorg- en hulpverleners. Laten we hopen, dat ze Vilar er eens naast zullen lezen!

H. Verwey-Jonker

CRIMINOLOGIE EN RECLASSERING

E. Jonker, M. Ros, C. de Vries, *Kriminologen en reklasseerders in Nederland*. Utrechtse Historische Cahiers, jaargang 7, 1986, nr. 1

Omdat ik mij al enige jaren met historische ontwikkelingen in het bestraffen van misdadigers bezighoud, heb ik mij moeten verdiepen in *Surveiller et Punir* van Michel Foucault. Eerst begreep ik er niets van maar langzamerhand begon ik - eerlijk gezegd vooral door het lezen van artikelen over Foucault - een beetje door te krijgen wat hij in dat boek betoogt. Tot enthousiasme heeft dit niet geleid. Het abstractieniveau van zijn interpretaties is bijzonder hoog, vele zinnen vermag ik nog steeds niet te begrijpen en het reëifierend gebruik van termen als macht, kennis, onderzoek, vertoog en discipline blijft mij tegen de borst stuiten.

Dit brengt mij steeds weer tot de vraag hoe het komt dat toch zoveel mensen voor Foucault vallen. Ik denk dat de aantrekkelijkheid van zijn analyses schuilt in het doel dat zij aan ontwikkelingen in de samenleving toekennen. Bij Foucault verlopen samenlevingsprocessen niet blind en stuurloos maar zij dragen - grof gezegd - bij aan vergroting van *de macht*. Ontwikkelingen in de samenleving moeten dan ook begrepen worden als passend in een strategie van die macht.

Hoewel macht bij Foucault geen relationeel begrip is en hoewel het hem expliciet niet om macht van bepaalde personen of groeperingen gaat, komen zijn analyses gevaarlijk dicht in de buurt van samenzweringstheorieën. *De macht* immers heeft bij hem wel verlangens en wensen, stelt eisen en ontwikkelt strategieën. Onderzoekers die zijn analyses toepassen op concrete samenlevingsontwikkelingen hebben het al gauw over *mensen* die willens en wetens macht nastreven in plaats van over *de macht* die zichzelf via mensen vergroot. Doen onderzoekers dat echter niet dan zijn de abstracte analyses van Foucault weer heel moeilijk in te passen in precieze beschrijvingen van concrete ontwikkelingen.

In het boekje *Kriminologen en Reklasseerders in Nederland* dat vorig jaar in de serie Utrechtse Historische Cahiers verscheen, blijken beide problemen in het toepassen van Foucaultiaanse analyses de auteurs parten te hebben gespeeld. Robert Ros slaagt er in zijn moeizaam geschreven artikel over het *Nederlandsch Genootschap tot Zedelijke Verbetering*

der Gevangenen tussen 1823 en 1915 niet in uit de buurt te blijven van samenzweringstheorieën. Hoewel in de inleiding met nadruk het tegenovergestelde wordt beweerd, vervalt hij langzaam maar zeker in een vorm van 'vulgair Foucaultianisme'.

Colette de Vries beschrijft in een helder en goed geschreven artikel de *Nieuwe Richting* in de strafrechtswetenschap in Nederland tussen 1880 en 1910. De passages die zij aan het begin en eind van haar artikel aan Foucault wijdt, missen niet alleen die helderheid; ze staan ook geheel los van wat ze verder in haar boeiende artikel betoogt. Het zou me niet verwonderen als ze die passages er pas later aan toegevoegd heeft om een theoretische eenheid tussen beide artikelen in het boek te suggereren.

In het stuk van Ros staat het gedachtengoed van Foucault wel centraal. In zekere zin vormt dat ook een rechtvaardiging voor het artikel want over de geschiedenis van het *Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen* schreef J.M. van Bemmelen in 1923 een klassiek werk (1). Ros voegt daar weliswaar veel en boeiende eigen onderzoeksgegevens aan toe maar een 'maagdelijk terrein', zoals hij het zelf noemt, betreedt hij toch niet. Kennelijk telt het degelijke boekwerk van Van Bemmelen niet mee omdat er geen 'diepgaande analyse van de machtsuitoefening' aan ten grondslag ligt. Ros pretendeert het zelf in dat opzicht dus beter gedaan te hebben. Mij heeft hij daarvan niet overtuigd maar het is zeker te prijzen dat hij in ieder geval geprobeerd heeft uit te stijgen boven een interpretatieloze beschrijving van feitelijkheden.

Ros begint zijn verhaal met een weergave van Foucaultiaanse inzichten die hij van belang acht voor zijn interpretatie van de opkomst en ontwikkeling van het genootschap. Hadden voor 1800 de openbare strafvoltrekkingen meer het karakter van wraakoefeningen door de soevereine vorst die zijn macht wilde herstellen; na 1800 ging het bij straffen meer om observeren en behandelen binnen de muren van gevangenis. Ros typeert dit in navolging van Foucault als een overgang van *soevereine* naar *disciplinaire* machtsuitoefening. Hij somt de middelen en technieken op waarmee de disciplinaire macht gevangenen tot *volgzame lichamen* maakt, die economisch nuttig en politiek gehoorzaam zijn.

Foucault zou de disciplinaire macht 'als één van de grote uitvindingen van de burgerlijke maatschappij' zien maar ik denk dat Ros hier (p. 10) zijn eigen samenzweerderige visie

op de samenleving al ten onrechte als een uitvinding van Foucault beschouwt. Die visie blijkt nog duidelijker als hij de oprichting van het genootschap in 1823 door enkele goeude filantropen die zich het trieste lot van gevangenen aantrokken, beschrijft als: "Een deel van die disciplinaire machtsuitoefening nam in Nederland het 'Nederlandsch Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen' voor zijn rekening" (p. 14). Zijn hele artikel laat zich verder lezen als een beschrijving van hoe het genootschap zich bij deze taak liet leiden door inzichten die Foucault 150 jaar later openbaarde. De oprichters van het genootschap hadden bij voorbeeld veel kritiek op de toenmalige gemeenschappelijke gevangnissen die misdadigers eerder zouden sterken in het kwaad dan verbeteren. Zij bedienden zich van een zwaar moralistische retoriek om hun plannen kracht bij te zetten.

Bij Ros zou het allemaal gaan om het creëren van 'een hiërarchie', om het kweken van 'volgzame lichamen', om aanpassing aan 'het bestaande systeem' en om vergaring van zoveel mogelijk 'kennis' over gevangenen (pp. 27-39). Nu is er niets op tegen om de zelfvoldane manier waarop veel genootschapsleden zichzelf voor hun menslievendheid en religieuze zuiverheid op de borst klopten te relativieren, maar door ze af te schilderen als gewiekste machtsstrategen die louter op economisch voordeel en onderdrukking uit waren, wordt hun, ik zou haast zeggen teveel eer aan gedaan. Hetzelfde geldt voor de materiële hulpverlening en het verschaffen van arbeid aan ontslagen gevangenen. Ros ziet er allemaal machtsmiddelen in en herkent 'het onderzoek' en 'de hiërarchische blik' van Foucault. Hoe zeer hij het werk van de genootschapsleden in het Foucaultiaanse keurslijf tracht te persen, blijkt treffend uit zijn interpretatie van het *patronaat*. Het begeleiden van ontslagen gevangenen door een patroon typeert hij als een disciplinair machtsmiddel waarbij 'toezicht door een hiërarchische blik' werd uitgeoefend (pp. 49-50). Het zou het genootschap slechts om meer controle en niet zozeer om hulpverlening gaan. Hij zelf maakt echter melding van de scherpe kritiek die het genootschap uitoefende op het toezicht door de politie op ex-gevangenen omdat dit de reclassering ernstig zou bemoeilijken. Bij de overheid werd er zelfs herhaaldelijk tegen geprotesteerd (p. 48). In Frankrijk was het politionele toezicht op ontslagen gevangenen nog veel sterker dan in Nederland en Foucault gaat er in *Surveiller et Punir* dan ook uitgebreid op in om zijn machtsanalyse empirisch te staven. Ros geeft het genootschapsstandpunt echter zonder

commentaar weer terwijl hij elke andere activiteit van de mensenvrienden binnen zijn machtsanalyse plaatst. Pas in zijn slotwoord geeft Ros er blijk van enigszins te beseffen dat zijn analyse veel conspiratieve trekken vertoont. Hij vraagt zich even af in hoeverre de genootschapsleden zich bewust waren van hun disciplinaire machtsuitoefening. Hij weet dat niet en de lezer moet het daarom maar goedvinden dat hij 'dus' de kwestie 'van het bewuste of onbewuste' onbesproken heeft gelaten (p. 55). Twee keer schrijft hij dan over het 'bewust of onbewust' produceren van 'volgzame lichamen' maar al gauw geeft hij dit voorbehoud weer op door de oprichting van het genootschap bij wijze van samenvatting te beschrijven 'als een poging om de disciplinaire macht in de Nederlandse gevangenis tot volle ontplooiing te brengen en in de juiste banen te leiden (...)' (p. 56).

Waar Ros op elke bladzijde veel moeite doet om zijn onderzoeksgegevens met inzichten van Foucault te rijmen, voert Colette de Vries alleen aan het begin en eind van haar verhaal Foucault op om daar tussen tot een heldere reconstructie te komen van de opkomst van en kritiek op de *Nieuwe Richting* in het strafrecht rond de eeuwwisseling. In huidige leerboeken over het strafrecht wordt die nieuwe richting gewoonlijk getypeerd als een breuk met het *klassieke* strafrecht waarin de daad centraal stond en misdaad als een vrij wilsbesluit beschouwd werd van zondige mensen. In de nieuwe richting overheerste een sterk deterministische visie op menselijk gedrag. Aan persoonlijkheidskenmerken en sociale factoren werd zoveel invloed toegekend dat het vrije wilsbegrip in de verdrukking kwam. In samenhang daarmee verschoof in het strafrecht de aandacht van de daad naar de persoon van de dader. Bij straffen zou het niet meer moeten gaan om vergelding en wraak maar om behandelen, genezen, verbeteren en heropvoeden. Zo beschouwd is het niet verwonderlijk dat de nieuwe richting tegenwoordig meestal positief gewaardeerd wordt. Wie echter kennis neemt van wat de nieuwe richting nog meer behelsde, stuit op denkbeelden die velen ten onrechte louter met nazi-Duitsland associëren. De belangrijkste vertegenwoordiger van de nieuwe richting in Nederland, de jurist G.A. van Hamel, sprak en schreef fanatiek over gedegeneerde misdadigers die voor onbepaalde tijd onder medische behandeling gesteld moesten worden, over het onschadelijk maken van onverbeterlijke beroepsmisdadigers door hen levenslang op te sluiten en over het behandelen en opsluiten van gedegeneerde types nog voordat zij zich aan strafbare feiten hadden schuldig gemaakt. Over het straf-

recht sprak hij bij voorkeur in termen van *criminele politiek* en daarin kende hij een groot belang toe aan het behandelen en onder curatele stellen van 'geestelijk minderwaardigen' en gevaarlijke personen. Om de verspreiding van degeneratieverschijnselen te voorkomen pleitte hij zelfs voor huwelijksverboden. Al deze voorstellen legitimeerde hij door ze als wetenschappelijk gefundeerd te beschouwen. Daarmee doelde hij op de *criminele antropologie* à la Lombroso, maar, zoals De Vries opmerkt, het criminologisch onderzoek dat in Nederland in die richting gedaan werd door bij voorbeeld de hoogleraren in de psychiatrie G. Jelgersma en C. Winkler (ook in de vorm van schedelmetingen) rechtvaardigde die praktische gevolgtrekkingen geenszins (p. 93). Het feit dat de nieuwe richting op de strafrechtpraktijk veel minder invloed had dan mensen als Van Hamel wilden, heeft later geleid tot de opvatting dat de nieuwe richting ook niet meer beoogde dan een nuancering van de bestaande strafrechtbedeling zoals die in de vorm van de kindervetten (1901), de voorwaardelijke veroordeling (1915) en de psychopatenwetten (1928) gestalte kreeg. De Vries laat zien dat de nieuwe richting ingrijpende en agressieve vormen van criminele en sociale politiek voorstond die mede door felle kritiek uit klassiek-liberale, confessionele en menswetenschappelijke hoek maar zeer ten dele werden verwezenlijkt.

De Vries geeft al deze kritiek nauwkeurig en overzichtelijk weer maar door de opkomst van en weerstand tegen de nieuwe richting vooral als een ideeënstrijd te beschrijven, komt zij op gespannen voet te staan met de analyses van Foucault. Foucault immers wilde juist achterhalen wat zich onder de oppervlakte van het gezegde en geschrevene, de 'waarheidsvertogen', over lange termijn bezien voltrekt. Zij is zich van deze spanning bewust en beseft dat Foucault haar eigenlijk vraagt te analyseren welke mechanismen uit het disciplinemodel tot de denkbeelden geleid hebben die zij in haar verhaal beschrijft. In tegenstelling tot Robert Ros voelde zij er echter niets voor haar beschrijvingen voortdurend als passend in het disciplinemodel van Foucault te interpreteren. "Mijn interesse blijft uitgaan naar het ontstaan van ideeën. Met Foucault's visie als achtergrond ontstaat de mogelijkheid deze in een ander perspectief te zien zonder de intenties van de betrokkenen geweld aan te doen", schrijft ze (p. 78). Dat is natuurlijk een handige oplossing van een groot theoretisch probleem, maar aldus laat ze het wel aan de lezer over om een verbinding tot stand te brengen tussen haar beschrijvingen van denkbeelden en de analyses van

Foucault.

Kriminologen en Reklasseerders in Nederland bevat moedige pogingen om de zeer abstract geformuleerde inzichten van Foucault toe te passen op specifiek Nederlandse ontwikkelingen in het bestrijden van misdadigheid. Dat die pogingen meer theoretische problemen oproepen dan oplossen heeft mij er niet van weerhouden het boekje met veel plezier te lezen. "De heer Lombroso heeft gekonstateerd dat bij verschillende anarchisten de karakteristieke trekken van de geboren misdadiger, zowel fysiek als psychisch, terug gevonden worden", schreef Van Hamel (p. 92). Zulke uitspraken lees ik altijd graag. En het boekje staat er vol mee.

Herman Franke

1. J.M. van Bemmelen, *Van Zedelijke Verbetering tot Reclasing, geschiedenis van het Nederlandsch Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen, 1823-1923*. Den Haag, 1923.